

— Ugy mint az öreganyám mesélte, csak a nóta más. De az egész falúnak ott kell lenni — kiáltja.

A sötétben nem lehet látni, ki énekel, ki nem, de a cella falait zúgva tölti be a szó. Egyszerre meggyullad a villany, sorba nyílnak, csapódnak ajtók, ének és zürzavar, izgalom, csak az öreg mosolyog és mondja:

— Meddig nem tesz ítéletet és nem állasz bosszút a mi vérünkért, azokon, akik laknak a földön? És mondaték nekik, hogy még egy kevés ideig nyugodnának, míg bételjesedik az ő szolgatársaiknak és atyókfiáinak számuk, kiknek még kell ötletnie, mint ők is megölettek.

FIGYELŐ

A NÉMET ÍRÓK ELSŐ KONGRESSZUSA

Berlin szovjetövezetében, a szovjet katonai parancsnokság által újrapépített »Német Színház« épületében október hó 5 és 10-ike között ült össze a német írók első kongresszusa a hitlerizmus összeomlása után. Németország mind a négy megszállási övezetéből jöttek s itt találkoztak azok, akik a hitleri korszakot Németországban éltek át és azok is, akik a hitlerizmus legyőzete után tértek vissza hazájukba. Valójában tizenöt esztendő után először találkoztak, hogy ismét fölvegyék egymással a kapcsolatot, hogy bírálatot s ítéletet mondjanak a német történelem tizenhárom szegyeteljes éve fölött; hogy kivizsgálják a demokrácia ellen nem vétett írók együttműködésének lehetőségét, azokat a módokat, amelyekkel Németország demokratikus újjászületéséhez hozzájárulhatnak és szóvategyék a német irodalom jelenének és jövőjének kérdéseit.

Jól tudjuk, hogy a fasiszmus uralomrajutásakor közel kétszáz író hagyta el Németországot, hogy külföldről folytathassák a harcot a fasiszmus ellen vagy ott megőrizték írói becsületüket. Ezek közül néhányan elveszték a háborúban, sokan mindmáig nem tértek vissza az emigrációból. Több jeles író a német fasiszmus áldozata lett, köztük Karl Ossietzky, Adam Kuckhoff, Erich Mizan, Albrecht Haushoffer, Walter Hasenkleuer és mások. A fasiszta uralom alatt maradtak közül sokan arra törekedtek, hogy ne szennyezzék be magukat s éppen ezért abban a meggyőződésben éltek, hogy ha a való kérdésektől elvont műveket írnak, megőrizhetik művészi mivoltukat. Nyilvánvaló, hogy ez utóbbiak úgy szellemileg, mint alkotás tekintetében súlyos veszteségekkel éltek túl a fasiszmus sötét korszakát s ma is ingadoznak, hiszen tizenhárom éven keresztül nem ismerték föl a dolgok igazi értelmét. A kérdést még most is így teszik föl: »az ember jó vagy rossz«, »a különféle igazságok közül melyiket kell az írónak kifejeznie«, »a külső vagy a belső valóságot« stb. Ezért érthető dolog, hogy ennek a kongresszusnak valójában azok a legjelentősebb alakjai, akik a fasiszmus ellen vállalt nehéz harcukkal megmentették a német kultúra becsületét. Ezek az igazi német írók Johannes Becher, Anna Suegers, Erich Weinert, Ludwig Renn, Willi Braedel és mások. (Thomas Mann, Heinrich Mann és Lion Feuchtwanger nem vett részt a kongresszuson). Az elnöki tisztet Richarda Huch, az idős írónő töltötte be, aki már jóval a hitleri sötétség előtt ismert humanista író volt és a fasiszta uralom idején hallgatott.

A német íróknak ez az első kongresszusa a nagy kultúrmerénylet után, amelyet a fasiszmus büntetett a világ jelentős részén véghez vitt, nem csupán a német kultúra és a német nép, hanem az egész béke- és szabadságszerető emberiség számára jelentős esemény. Mert épp úgy, mint az egyesült munkáspártok nemrégiben megtartott kongresszusának, ennek is az volt a főadatja, hogy föltárja a német nép lelki-állapotát és a demokratikus fejlődés perspektíváit. A kongresszuson külföldi vendégek is részt vettek, köztük a szovjet és a jugoszláv küldöttség tagjai, akik köszöntötték a kongresszust és sikert kívántak a német íróknak ahhoz a nagy küldetéséhez, hogy a békéért és Németország demokratikus ujjaszületéséért harcolva közelebb hozzák a német népet a világ demokratikus és békeszerető népeihez.

Nagy érdeklődéssel kísértük a kongresszus munkáját és meglepődéssel vettük tudomásul, hogy néhány elvont téma után konkrét kérdések kerültek a napirenden megvitatásra, — többek között, hogy a fasiszmus esirái benne élnek-e még a német irodalomban, hogy a német irodalmat közelebb kell hozni napjaink valóságához és harcolniok kell a békéért, a fasiszmus mérgező maradványainak teljes fölszámolásáért. Johannes Becher, a legnagyobb élő német költő a békéért és a háborús úszítók ellen folytatott hareról és az egységes, demokratikus Németország megteremtéséért folyó küzdelemről adott határozott hangú, de eléggé elvont tartalmú záróreferátumot, amelyet egyhangúlag elfogadtak. Jóllehet, hogy a kongresszus egész tartama alatt maguk a résztvevők között is érezhető volt bizonyos tartózkodás, bizalmatlanság, sőt még meg nem értés is, mint a tizenhároméves fasiszta »tájékoztatás« mérgezésének a következménye, — az egész kongresszus azonban egyhangúlag magáévá tette a rezolúciót, amely szerint a német írók harcolni fognak a békéért, a demokratikus Németország ujjaszületéséért és arra törekszenek, hogy a német népet bevezessék a világ demokratikus népei közé. A nyolcvanasztendő elnöknő zárószavai, amelyeket a kongresszus állva hallgatott végig, olyan ünnepélyesen s oly megrázóan hatottak, mint valami fogadalom.

Am a kongresszus folyamán, amely tulajdonképpen egy új korszak határvetést jelentette annak a Németországnak a történetében, amelyet előbb kívülről kellett legyőzni, hogy belül fölkelhessenek a hitlerizmus által elnyomott és megfojtott demokratikus erők, — jelentkezett az emelvényen egy háborús úszító is.

Ki volt ez, — talán egy a volt német fasiszták közül, akit hirtelenjében olyan bátorság szállt meg, hogy a nagy nyilvánosság, majd hogy nem nemzetközi fórum előtt Goebbels nyelvén szóljon? Nem, nem volt ez bolond, az angoloktól és az amerikaiaktól formálisan »denacifikált« fasiszta, — hanem egy amerikai »demokrata« volt. »Független írónak« nevezte magát, aki az alkotás teljes szabadságáért küzd, jelenleg Németország egyik részében él s mivel Berlinben az amerikai katonai hatóságoknak is van megszállási joguk, a német írók kongresszusát arra használta föl, hogy demokratikus álarc mögött életrekeltse a goebbelsi szölamokat.

Hangsúlyoznunk kell, hogy azok a német írók, akik az amerikai, angol és francia övezetből érkeztek s akik ott ki voltak téve a »nyugati demokrácia szellemében« folyó »nevelésnek«, szinte fölszabadulást éreztek, amikor Berlinbe léptek. Látniok kellett, hogy a szovjetövezet sokkal rendezettebb; a nagybirtokokat fölosztották a kartelleket megszüntették, a dolgozó nép kedvezményekben részesül és az új német

demokrácia kibontakozóban van. Nagy meglepődéssel tapasztalhatták, hogy milyen szabadság érvényesül a felszólalásokban és a vitákban azon a kongresszuson, amelyet a szovjet övezetben, a »Német Színház« épületében tartottak meg. Eppen erről a színházról mondotta Langhoff, a színház igazgatója, hogy mindezt a szovjet katonai hatóságoknak köszönhetik s éppen ez jelképezi Németország egységét —, amelyet az imperialisták föl akartak darabolni. És azért is meglepetés érte őket, mert az amerikai, angol és francia katonai hatóságok által pénzelt lapokban a legkülönfélébb hazugságokat olvasták a Szovjetunióról és az új demokratikus országokról.

Személyesen láttam és győződhettem meg arról, hogy a nyugati övezetektől érkező német írók milyen szabadon lélegzettek föl a szovjetövezetben, mindannyian elragadtatással szóltak a szovjet vendégszeretetről és az angol Auld, a PEN-klub titkára, aki elvnélküli ugyan, de reakciós beállítottságú, mondta, hogy sehol a világon nincs és nem is lehet ilyen vendégszeretet.

Ha óvatosan, elővigyázatosan s egymás között tapogatózva is, a kongresszus résztvevői mégis szóvátették a német irodalom és a német valóság keserű kérdéseit s ezekben keresztezték egymást a Nyugat imperialista tendenciái és a szovjet katonai hatóság által támogatott demokratikus egységre irányuló törekvés. Talán nem tetszett volna valakinek, hogy a német írók a demokráciáról beszélnek és elítélik a fasizmust? És talán az sem tetszett valakinek, hogy egyesek fejében közel tizenötosztendei félrevezettség és butítás után valamilyen új föl ismerés világossága csillan, mindenek előtt annak a föl ismerése, hogy Németországnak egységesnek és demokratikusnak kell lennie, hogy ezért harcolni kell a fasizmus maradványai és a külföldi imperializmus ellen, amely arra törekszik, hogy a fasizmus maradványait a maguk bérenceivé tegyék gazdasági s társadalmi alapot biztosítva ennek a fasizmusnak?

Nyilvánvaló, hogy mindez valakinek nem tetszett, mert a kongresszus munkájának harmadik napján, amint Eggeberth leleplezte referátumában a fasizmus még mindig ható esíráit, Anna Saegers föltette a szellemi szabadság kérdését és amikor Hans Mayer azt kérte az íróktól, hogy fogalmazzák meg a legfőbb társadalmi kérdéseket, — az emelvényre lépett Laski, az amerikai író. A »külföldi vendéget« egészen váratlanul jelentette be az aznap elnöklő Günther von Birckenfeld, az amerikai védjeggyel megjelenő »Horizont« című folyóirat szerkesztője. Ez az elnök ezen a napon már több felszólalót figyelmeztetett, hogy rövidék legyenek s megvonta tőlük a szót azzal az indokolással, hogy a beszámolók mindössze tizenöt percig tartottak.

A »vendégre« ez nem vonatkozott, ha időközben félbe is szakították azzal, hogy »honnan kerül elő a programon kívüli beszámoló«, »ez visszaélést jelent a vendégjoggal« stb., ő nagyképfően több mint egy fél óráig beszélt, mintha csak a kongresszus legfőbb előadója lenne és direktívákat osztogatna.

Ez a kifejezéstelen arcú, hunyorgó szemű, gúnyos-mosolyú, fekete szakállú, jelentéktelen ember, úgy a világirodalomban, mint az amerikai irodalomban ismeretlen s az újságírásban is alig ismerik. Laski úr, aki a kongresszuson németnyelven kezdett prédikálni, tulajdonképpen nem is külföldi vendég. Az amerikai megszállási övezetből jött, ahol az amerikai megszálló hatóságok fizetési listájáról ismerik. Itt »független írónak« mutatkozott be és nagy hangon az alkotás teljes

szabadságának szükségességéről, a gondolat ellenzékiségéről kezdett beszélni és fölolvasta reklámszövegét a demokrácia ideális országának, az Amerikai Egyesült Államoknak a négy szabadságáról. Miután kifejtette mély gondolatait arról, hogy »az írónak föltétlenül ellenzékinek kell lennie« és hogy minden lehető gondolat megszólaltatására szükség van, végül, mivel sokan türelmetlenül félbeszakították, áttért a konkrét kérdésekre. Sajnálkozását fejezte ki, hogy az Egyesült Államokban a háború folyamán, Rooseveltt politikája idején a sajtószabadság bizonyos fokig korlátozva volt. Ő, Laski úr, abban az időben harcolt a »washingtoni bürokrácia« ellen. Ugyanis külpolitikai okokból nem engedélyezték néhány olyan könyv megjelentetését, amelyekben a szovjet rendszert bírálattal tárgyává teszik és amelyekben a »szovjetszövetségi diktatúráról és totalitarizmusról« beszélnek. És Laski úr, aki a fasiszmus elleni háború idején nem a fasiszmus ellen harcolt, hanem a »roosevelti bürokratizmus« ellen, most nagy megelégedéssel mondhatja, hogy az említett könyvek Truman kormánya idején mind megjelentek.

Ez a névtelen senki, az irodalomban ismeretlen s a jövőben már ismert háborús úszító azonban nem elégedett meg ennyivel. Abban az időben, amikor az Amerikai Egyesült Államokban kíméletlen hajszák folyik a haladószelemű írók, művészek és intellektüelek ellen, amikor az »Amerika-ellenes tevékenységet, kivizsgáló bizottság« elé bűnösök-ként állítják Charlie Chaplint és Walt Disneyt, ez a »független író«, aki az irodalomtól teljesen független, de vérrel és dollárral hozzálécsölték az imperializmustól, fölhívta a német írókat, hogy harcoljanak a szellem szabadságáért és harcoljanak az »új totalitarizmus« ellen. Berlinben szólalt föl, ahol két és fél esztendővel ezelőtt a Vörös Hadsereg megásta a hitleri uralom sírját és lehetővé tette Németország demokratizálódásának megindulását; abban a Berlinben, ahol még meghúzódtak a fasiszmus maradványai s ahol még visszhangzanak a fasiszta ideológia szövegei, — ez a »független író«, szakállával és ábrúzatával a nyugati demokráciát megszemélyesítve nem tartotta szükségesnek, hogy a fasiszmusról beszéljen, de mindjárt hozzáfűzte, hogy mit ért az »új totalitarizmus« alatt. A német írókat, akik éppen hogy összejöttek Németország demokratikus ujjaépítési föladatának együttes megbeszélésére, arra hívta föl, hogy harcoljanak az »a szovjet írók szabadságáért«, annak a nagy országnak az íróiért, ahol az írónak nincs meg az alkotási szabadságuk, »mert mindegyik mögött ott áll az állami apparátus és a Párt«. A teremben a méltatlankodás éles hangjai csattantak föl; követelték, hogy a fölszólaló hagyja el a termet. Néhányan, akik hirtelenjében visszafeledkeztek a hitlerizmus korába, gépiesen tapsoltak. Laski tovább folytatta arcátlan és alaptalan vádjait a Szovjetunió ellen, majd krokodilkönyveket hullatott »Oroszország két legnagyobb írójáért, Zsosenenkóért és Achmatováért«. A kongresszus követelte, hogy lépjen le az emelvényről, majd éles fölkiáltás hangzott: »Miért nem beszél Gerharth Eislerrel?« (Gerharth Eisler neves német antifasiszta író, akit az Egyesült Államokban minden vizsgálat és minden ok nélkül fogva tartanak). További vádaskodásaiban Birckenfeld elnök őt nem szakította meg, ellenben a német írókat figyelmeztette, hogy »ne avatkozzanak be az idegen vendégek vitájába«, a kongresszus azonban közbeszólt. Mivel beszédét nem tudta »hatásos zárószóval« befejezni, kihívó mosollyal s szemtelen, kifejezéstelen, putriadt arccal s szakállal lépett le az emelvényről és elhagyta a termet.

Az egész teremre, mint valami kimerültségtől, nehéz nyomás fekként. Ki mondta el mindezt? Ezek itt vadóságos goebbeli mondatok és ez itt a »komeszár a revolverrel«. Vajjon ez amerikai író és ez Amerika? Nem, ez egy megbízás arcátlan végrehajtója. Végigjátszott egy rossz »His Masters voys« szérialemezt, és az »úr szava«, amely megszólalt a »független írón« keresztül — aki nem is író — az az amerikai imperializmus mind szemtelenebb és túlbuzgóságában mind ostobább hangja.

Ugy tűnt föl, hogy ennek a hallatlan provokációnak éppen ellenkező volt a hatása, mint amit Laski szeretett volna. Néhány fölszólaló és előadó bár igen óvatosan, de világosan válaszolt erre a cinizmusra. Herrulin a maga referátumához a következőket fűzte: »Harcolnunk kell az alkotás szabadságáért, de nekünk az igazságra és nem a gondolatok anarchoizájára van szükségünk. Egységes és demokratikus Németországot akarunk, de ebben nem szeretnénk »Bizottságokat« látni a »német-ellenes tevékenység vizsgálására«. Wolfgang Harisch, a fiatal író a következő kérdést intézte Laskihoz: miért nem foglalt állást Anna Saegers filmjének betiltása ellen Németország nyugati övezetében, miért nem tiltakozik Sinclair Lewis-nak a négerek üldözéséről írott könyve és Elliot Roosevelt »Apám így látta« című műve betiltása ellen — mindez Németország nyugati övezetében történt.

A kongresszus elvont határozatai konkrét formát öltöttek. Szóvá tették a békéért folyó harcot, megemlítették a háborús úszítókat és azok is, akik Németországot egy új háború kihívására akarják fölhasználni. Laski úr föllépése figyelmeztetett: ki az, aki háborús légkört akar teremteni, ki akarja Németországot földarabolni és ugródeszkat alkotni magának az imperialista törekvések számára.

Katajev Valentin szovjet író Laski kihívó fölszólalására adott válaszában megjegyezte, hogy alkalmá nyílt egy élő és igazi háborús úszító megismerésére. »Nálunk a Szovjetunióban ilyen példányok nincsenek. Ez igen tanulságos példa«. Hangsúlyozta, hogy »a szovjet írók ismerik az amerikai írókat, néhányat közülök nagyrabecsülnek«. Ezután Laskiról, az ismeretlen író jelentéktelenségéről szólt s csupán azért foglalkozott vele, mert »nem személyiségről, hanem jelenségről van szó«. Rámutatott arra, hogy vádjai mennyire hasonlítanak goebbeli vádakhoz és figyelmeztetett az ilyenirányú törekvések végső eredményeire. A tájékozatlan és tudatlan Laskit emlékeztette, hogy Zsosesenkót minden ok és jog nélkül »siratja«. Minden jog nélkül azért, mert ennek a tudatlan Laskinak hazug könnyei sértik magát Zsosesenkót is, — és ok nélkül azért, nem csak hogy személyesen semmi kárt nem szenvedett a kritika miatt, amely a Szovjetunióban éppen úgy szabad mint az alkotás, hanem maga Katajev, mint a »Novi Mir« egyik szerkesztője a legutóbbi számban közzétette Zsosesenkó egyik elbeszélését. »De feledjük el ezt a rútot és sajnálatos összecsapást az ismeretlen Laski úrral«.

Katajev Valentin szavait meglepéssel fogadták, hasonlóképpen Gorbátov Borisz bucsuszavait is, amelyekben, annak a kívánságának adott kifejezést, hogy az egyesített demokratikus Németországban minél előbb találkozzék a német írókkal s addig úgy ő, mint a német írók minél több jó könyvvel jelentkezzenek.

Az ismeretlen Laskit mégsem nyelte el a feledés. Urai nem feledtek meg róla és a »szabadságról« szóló tirádájának kézzelfogható bizonyítékot adtak. Mert a szovjet ellen és az amerikai szabadság védel-

miben emondott valószínűleg utáni napon Birckenfeld, az amerikai engedéllyel dolgozó folyóirat szerkesztő, aki a saját kijelentése szerint a »nyugati és nem a keleti demokrácia híve« kénytelen volt egy hírt leköszölni, amely szerint az amerikai övezetben indokolás és határidő nélkül betiltották a »Németország demokratikus újjáépítését szolgáló Kultúrászövetséget«. Ugyanaz a Birckenfeld, aki egy nappal előbb lehetőséget adott Laskinak, hogy beszéljen, kijelentette, hogy ő személy szerint mégis tagja marad a szövetségnek, mert a német nyelv marad az egyetlen eltagadhatatlan köztulajdona minden németnek s ő nem akarja, hogy az övezetek szerint a német nyelv is olyannyira megváltozzék, hogy többé meg se értsek egymást. Ő egyetértésben akar élni a német írókkal mindaddig, amíg az lehetséges.

Hogy mik voltak Birckenfeld igazi indítókai és vajjon Laski urainak tett inkább szemrehányás vagy a német íróknak, akik Laskit elítélték, — ez tisztázatlan maradt előttem. Am kétségtelen, hogy a német íróknak egyetlen nyelvet kell használniuk, a demokratikus német nyelvet. Ha a békéért és Németország demokratikus újjászületéséért harcolnak, annak tragédiáját és újjászületését fejezik ki, akkor kapcsolatot találnak majd a világirodalommal is, amelyről olyan sokat beszélnek.

A kongresszus egész időtartama alatt a német íróknak alkalmuk nyílt a fölismerésre, hogy lássák ki akar jót és ki spekulál Németországgal.

Popovics Jován

MR. SMITH TUDOMÁNYOS BOLYONGÁSAI

Ha megkérdeznénk egy Mr. Smithet, egyet a sok millióból, akik Anglia lakosságának tulnyomó többségét képezik, hogy mi a véleménye a tudomány szerepéről, bizonyára ezt felelné: »Betekintést nyerni a jelenségeket mozgató erők törvényeibe, hogy aztán az így szerzett ismereteket az emberek jóléte érdekében felhasználhassuk. S ha továbbá megkérdeznők, hogy mi egy tudományos elmélet helyességének az ismerve, válasza nem lehetne más, mint: a gyakorlat. Ha pl. egy tudományos elmélet alapján megszerkesztett repülőgép beváltja az elmélet alapján feltételezett követelményeket (a repülés gyorsasága, biztonsága, teherbíró-képessége stb.) akkor evvel egyben beigazolta az elmélet helyességét is. Ha azonban képtelen felszállni, mindig lezuhan stb., akkor bizony baj van az elmélet körül. A nagyobb nyomaték kedvéért bizonyára hozzá-fűzné még azt is, hogy aki a tapasztalati tények ellenére mégis a tudományos elmélet mellett tartana ki, vagy bolond, vagy gazember — aszerint, hogy öntudatlanul, vagy tudatosan jár el. És amikor Mr. Smith ezt a felfogást, mint a világ legtermészetesebb dolgát hirdeti, nem is gondol arra, hogy minden öt évben ő és sok millió társa, elvei és józan felfogásával merő ellentétben cselekszik. Mielőtt ugyanis leadná sorsdöntő szavazóceduláját mondjuk Mr. Brownra, aki gazdasági és társadalmi bajainak fekélyei ellen szürke kenőcsöt ajánlotta neki, vagy Mr. Whitre, aki ugyanakkor rózsaszínű kotyvalékát kínálja, meghallgatta a politikai gazdaságtan előtte nagyrabecsült szakértőinek fejtegetéseit, akik gyűléseken, rádióban, sajtóban alkalmat adtak neki, hogy szabadon válasszon a kórisme és a kezelés neki legjobban tetsző válfajai között. A